लक्ष्मीरुवाच।
असंस्कृत्य कथं ज्येष्ठां कनिष्ठा परिणीयते।
तस्मात्त्वमग्रजामेतामलक्ष्मीं मधुसूदन!॥
विवाह्योद्वह मां पश्चादेष धर्म्मः सनातनः।
तस्माद्धर्म्मव्यतिक्रामं न कुर्य्या मधुसूदन!॥
सूत उवाच।
इति तद्वचनं श्रुत्वा स विष्णुर्लोकभावनः।
उद्दालकाय मुनये सुदीर्घतपसे तदा।
आप्तवाक्यानुरोधेन तामलक्ष्मीं ददौ किल॥
स्थूलोष्ठीं शुष्कवदनां विरूपां बिभ्रतीं तनुम्।
स्रवदारक्तनयनां रूक्षपिङ्गशिरोरुहाम्॥
स मुनिर्विष्णुवाक्यात्तामङ्गीकृत्य स्वमाश्रमम्।
वेदध्वनिसमायुक्तमानयामास धर्म्मवित्॥
होमधूमसुगन्धाढ्यं वेदघोषेण नादितम्।
आश्रमन्तं विलोक्याथ व्यथिता साब्रवीदिदम्॥
ज्येष्ठोवाच।
नहि वासोऽनुरूपोऽयं वेदध्वनियुतो मम।
नात्रागमिष्ये भो ब्रह्मन्! नयस्वान्यत्र मां ध्रुवम्॥
उद्दालक उवाच।
कथं नायासि किञ्चात्र वर्त्तते स्वमतं तव।
तव योग्या च वसतिः का भवेत्तद्वदस्व माम्॥
ज्येष्ठोवाच।
वेदध्वनिर्भवेद्यस्मिन्नतिथीनाञ्च पूजनम्।
यज्ञदानादिकं यत्र नैव तत्र वसाम्यहम्॥
परस्परानुरागेण दाम्पत्यं यत्र विद्यते।
पितृदेवार्च्चनं यत्र तत्र नैव वसाम्यहम्॥
दानशौचे न विद्येते परद्रव्यापहारिणः।
परदाररता यत्र तत्र स्थाने रतिर्म्मम॥
वृद्धसज्जनविप्राणां यत्र स्यादपमाननम्।
निष्ठुरं भाषणं यत्र तत्र सम्यग्वसाम्यहम्॥
सूत उवाच।
इति तद्वचनं श्रुत्वा विषण्णवदनोऽभवत्।
उद्दालकस्ततो वाक्यं तामलक्ष्मीमुवाच ह॥
उद्दालक उवाच।
अश्वत्थवृक्षमूलेऽस्मिन्नलक्ष्मि! श्राम्यतां क्षणम्।
आश्रमस्थानमालोक्य यावदायाम्यहं पुनः॥
सूत उवाच।
इति तां तत्र संस्थाप्य जगामोद्दालको मुनिः।
प्रतीक्षन्ती चिरं तत्र यदा तं न ददर्श सा॥
तदा रुरोद करुणं भर्त्तुस्त्यागेन दुःखिता॥
तत्तस्याः क्रन्दितं लक्ष्मीर्वैकुण्ठभवनेऽशृणोत्।
तदा विज्ञापयामास विष्णुमुद्विग्नमानसा॥
लक्ष्मीरुवाच।
स्वामिन्! मद्भगिनी ज्येष्ठा स्वामित्यागेन दुःखिता।
तामाश्वासयितुं याहि कृपालो! यद्यहं प्रिया॥
सूत उवाच।
लक्ष्म्या सह ततो विष्णुस्तत्रागात् कृपयान्वितः।
आश्वासयन्नलक्ष्मीं तामिदं वाक्यमथाब्रवीत्॥
विष्णुरुवाच।
अश्वत्थवृक्षमासाद्य सदालक्ष्मि! स्थिरा भव।
ममांशसम्भवो ह्येष आवासस्ते मया कृतः॥
मन्दवारे सदा नूनं लक्ष्मीरत्रागमिष्यति।
अस्पृश्योऽसौ भवेत्तस्मान्मन्दवारं विना किल॥
प्रत्यब्दमर्च्चयिष्यन्ति त्वां ज्येष्ठां गृहधर्म्मिणः।
तेष्वियं श्रीः कनिष्ठा ते सदा तिष्ठत्वनामया॥"
इति पाद्मोत्तरखण्डे। १६०—१६१। अध्यायौ॥
(रेवत्यां जातो मित्रस्य पुत्त्रविशेषः। यथा, भागवते। ६। १८। ६।
"रेतः सिषिचतुः कुम्भे उर्व्वश्याः सन्निधौ द्रुतम्।
रेवत्यां मित्र उत्सर्गमरिष्टं पिप्पलं व्यधात्॥")

पिप्पलकं, क्ली, (पीयते इति। पा+अलच्। पृषोदरादित्वात् साधुः। ततः संज्ञायां कन्।) स्तनवृन्तम्। सीवनसूत्रम्। इति मेदिनी। के, १९८॥

पिप्पलिः, स्त्री, (पिपर्त्तीति। पॄ लि पूर्त्तौ+बाहुलकात् अलच्। गौरादित्वात् ङीष्। ह्रस्वः। पृषोदरादित्वात् साधुः।) पिप्पली। इति शब्दरत्नावली॥

पिप्पली, स्त्री, (पिपर्त्तीति+पॄ+बाहुलकात् अलच्। पृषोदरादित्वात् साधुः। गौरादित्वात् ङीष्।) वृक्षविशेषः। पिँपुल इति भाषा॥ तत्पर्य्यायः। कृष्णा २ उपकुल्या ३ वैदेही ४ मागधी ५ चपला ६ कणा ७ उषणा ८ शौण्डी ९ कोला १०। इत्यमरः। २। ४। ९७॥ ऊषणा ११ पिप्पलिः १२। इति भरतः॥ कृकला १३ कटुबीजा १४ कोरङ्गी १५ तिक्ततण्डुला १६ श्यामा १७ दन्तफला १८ मगधोद्भवा १९। अस्या गुणाः। ज्वरनाशित्वम्। वृष्यत्वम्। स्निग्धत्वम्। उष्णत्वम्। कटुत्वम्। तिक्तत्वम्। दीपनत्वम्। मारुतश्वासकासश्लेष्मक्षयापहत्वञ्च। इति राजनिर्घण्टः॥ स्वादुपाकत्वम्। रसायनत्वम्। लघुत्वम्। पित्तलत्वम्। रेचनत्वम्। कुष्ठप्रमेहगुल्मार्शःप्लीहशूलामनाशित्वञ्च॥ आर्द्रायास्तस्या गुणाः। कफप्रदत्वम्। स्निग्धत्वम्। शीतलत्वम्। मधुरत्वम्। गुरुत्वम्। पित्तप्रशमनत्वञ्च। राजवल्लभे तु कफापहत्वम्। मधुयुक्तायास्तस्या गुणाः। मेदःकफश्वासकासज्वरहरत्वम्। वृष्यत्वम्। मेधाग्निवर्द्धनत्वञ्च। गुड़पिप्पलीगुणाः। जीर्णज्वरे अग्निमान्द्ये च शस्तत्वम्। कासाजीर्णारुचिश्वासहृत्पाण्डुकृमिनाशित्वञ्च। द्विगुणात् पिप्पलीचूर्णाद्गुड़ोऽत्र भिषजां मतः। इति भावप्रकाशः॥ (ऋष्यवन्तपर्व्वतान्निःसृतो नदीविशेषः। यथा, मात्स्ये। ११३। २५।
"तमसा पिप्पली श्येनी तथा चित्रोत्पलापि च॥")

पिप्पलीका, स्त्री, अश्वत्थीवृक्षः। इति राजनिर्घण्टः॥

पिप्पलीमूलं, क्ली, (पिप्पल्या मूलमिव मूलमस्य।) स्वनामख्यातमूलम्। पिँपुलमूल इति भाषा। तत्पर्य्यायः। ग्रन्थिकम् २ चटिकाशिरः ३। इत्यमरः। २। ९। ११०॥ षड्ग्रन्थि ४। इति रत्नमाला॥ मूलम् ५ कोलमूलम् ६ कटुग्रन्थि ७ कटुमूलम् ८ कटूषणम् ९ सर्व्वग्रन्थि १० पत्राढ्यम् ११ विरूपम् १२ शोषसम्भवम् १३ सुगन्धि १४ ग्रन्थिलम् १५। इति राजनिर्घण्टः॥ उषणम् १६। अस्य गुणाः। दीपनत्वम्। कटुत्वम्। पाचनत्वम्। लघुत्वम्। रूक्षत्वम्। पित्तकरत्वम्। भेदकत्वम्। कफवातोदरानाहप्लीहगुल्मकृमिश्वासक्षयापहत्वञ्च। इति भावप्रकाशः॥ उष्णत्वम्। रोचनत्वम्। इति राजनिर्घण्टः॥

पिप्पिका, स्त्री, दन्तमलम्। इति हेमचन्द्रः। ३। २९६॥

पिप्लुः, पुं, (अपि प्लवते देहोपरि इति। अपि+प्लु+डुः। अपेरल्लोपः।) जटुलः। इत्यमरः। २। ६। ४९॥

पियालः, पुं, (पीयति तर्पयतीति। पीय+"पीयुकणिभ्यां कालन् ह्रस्वः सम्प्रसारणञ्च।" उणां ३। ७६। इति कालन् ह्रस्वश्च।) वृक्षविशेषः। अस्यैव बीजं चिरौञ्जीति ख्यातम्। तत्पर्य्यायः। राजादनम् २ सन्नकद्रुः ३ धनुष्पटः ४। इत्यमरः। २। ४। ३५॥ राजातनम् ५ राजातनः ६ प्रियालः ७ सन्नः ८ कद्रुः ९ धनुः १० पटः ११। इति तट्टीका॥ ह्रसन्नकः १२ धन्वपटः १३ पियालकः १४। इति शब्दरत्नावली॥ खरस्कन्धः १५ चारः १६ बहुलवल्कलः १७ तापसेष्टः १८॥ (यथा, भागवते। ८। २। १०।
"चूतैः पियालैः पनसैराम्रैराम्रातकैरपि॥")
तस्य गुणाः। पित्तकफास्रनाशित्वम्। इति भावप्रकाशः॥ अस्य फलगुणाः। मधुरत्वम्। स्निग्धत्वम्। बृंहणत्वम्। वातपित्तनाशित्वञ्च। इति राजवल्लभः॥ गुरुत्वम्। सरत्वम्। दाहज्वरतृषापहत्वञ्च। तस्य मज्जगुणाः। मधुरत्वम्। वृष्यत्वम्। पित्तानिलापहत्वम्। हृद्यत्वम्। अतिदुर्जरत्वम्। स्निग्धत्वम्। विष्टम्भित्वम्। आमवर्द्धनत्वञ्च। इति भावप्रकाशे पूर्व्वखण्डे प्रथमो भागः॥

पिल, क नुदि। इति कविकल्पद्रुमः॥ (चुरां-परं-सकं-सेट्।) क, पेलयति। नुदि प्रेरणे। इति दुर्गादासः॥

पिलुकः, पुं, (अपिलातीति। अपि+ला+बाहुलकात् डुः। अपेरलोपः। ततः कन्।) पीलुवृक्षः। इति शब्दरत्नावली॥

पिलुपर्णी, स्त्री, (पिलोरिव पर्णमस्याः। ङीष्।) मोरटा। इति रत्नमाला॥

पिल्लः, पुं, (क्लिन्ने चक्षुषी यस्येति। "इनच्पिटच्चिकचि च।" ५। २। ३३। इत्यत्र "क्लिन्नस्य चिल्पिल्लश्चास्य चक्षुषी।" इति वार्त्तिकोक्त्या पिल्लादेशः।) क्लेदयुक्तचक्षुः। (अस्य चिकित्सा यथा,—
"ताम्रपात्रे गुहामूलं सिन्धूत्थमरिचान्वितम्।
आरनालेन संघृष्टमञ्जनं पिल्लनाशनम्॥"
इति वैद्यकचक्रपाणिसंग्रहे नेत्ररोगाधिकारे॥)
तद्युक्ते, त्रि। इत्यमरः। २। ६। ६०॥